

Револуција у Турској.

— Државни удари већ почињу. — Солун центар царевине! — Сандански, Нушић и Паница. — Један нем, други глувонем. — Грчки пауни. — Како је један официр убедно једнога оцу. —

Ситуација у Турској још је увек нејасна и опасна. За данас имају да се забележе нарочито ова три факта:

- 1.) Султан је већ једном ирадом почео да мења устав;
- 2.) Арнаути почињу да примењују устав на тај начин, што изјављују да је „раја, раја, а Арнаути су господари“;
- 3.) Бугарски четници све више пристају уз покрет, али задржавају своје организације.

Ево како гласе наши данашњи извештаји:

Прво писмо из Солуна.

— Од нашег паричног извештача. —

Скопље—Солун, 16. јула.

Одјутрос кренуо сам свечаним возом у Солун. Овај воз је организован од младотурски комитет и ја сам био срећан да сам Иафер-бег резервнише за мене једно место. На возу је било око 1200 душа Турска, Срба, Бугара, Грка, Евреја и Арнаути. И на свакој станици кроз коју смо пролазили, пело се све више и више. То је било чудо од воза како ја још нисам видио. Остатите што су вагони били пуни и препуни али је м.а.с. свита седења и горе на крововима од вагона, прехице се на сунцу од 9 пре подне до 6^{1/2}, предвече. Кад год би наишао какав тунел, сви ти необични путници који су заузели места на крову, полегали би одмах и лежили тако потпуно, држали би се и даље: „Живила Слобода!“ те би то јекнуло кроз тунел као какви подземи гласови.

Разуме се да је цео воз био покривен шумом и барјацима а музика у возу, како је у Скопљу почела свирати, није престала сие до Солуна.

На свакој станици маса света и бескрајне овајше. Највише у Велесу и Ђевђелији. Велес се и иначе врло истакао у овој револуцији. То је најчача варош по броју присталица бугарских а Бугари су на мих и врло искрено пристаји уз цео овај покрет.

Тако је и манифестација на велешкој станици имала скоро бугарски карактер. То и поред те предности бугарске новоме режиму, чуо сам на велешкој станици за једну врло карактеристичну новост. Синој је у Велесу било велико весеље, и, разуме се, носило је карактер бугарски. Неколицина одушевљених Бугара, осим оних прописних услова, који се чују сад на све стране по Турској, узвикнули

су и „живила аутономија!“ Таквав усклик не годи већ новим уставовима. Њихово је начело: Турска Империја, једноставна, неповређена, ограђена од свију страних утицаја. И уставни су жандарми сподбили лепо те дисциплиноване Бугаре и ухапсили их, за тај несмотрени узвик. На ђевђелијској станици где нам је општина ђевђелијска издала неколико бакрача лимунда, видио сам већ међу светом и бугарске комите у њиховоме комитеском одељу. Они сад већ представљају слободну публику, и у реду са свима осталима, узвикују „Живела слобода!“

У Солуну нас је дочекала огромна маса света те смо кренули кроз солунске улице право на живи „Place de la Liberté“, где стоји већ табла са таквим натписом. Ту су се разиле дуге беседи од стране домаћина и гостију. Говорио је и један хоџа, и официр, и српски поп, и бугарски и грчки и румунски поп и један Еврејин и један Арнаути. Кроз све се говоре поздравља слобода и одавало признаје војски која ју је извојевала.

Ја сам пожурио да најем собу у хотелу и врло сам је срећно нашао у „Англетеру.“ Број 15 је моја соба а у броју 14 је господин — Сандански, који слободно шта по Солуну и држи говор.

Разуме се да ћемо сутра чим сване измењати визите. Ја ћу бар сматрати за дужност да њега посетим а он ми може и не вратити визиту.

Б. Нушић.

Друго писмо из Солуна.

— Од нашег паричног извештача. —

Солун, 17. јула.

Јутрос у 8 сати срео сам у ходнику хотел Англетера једнога бугарског комиту и одмах сам га умолно да ме пријари Санданскоме као дописника београдског листа „Политике“. Он уђе у собу број 14 и задржа се тамо прилично дуго. Мора да је у соби настало какво саветовање да ли да ме прими или не, јер Сандански изје био у соби сам, ја сам се мснутим решио, ма по којој цену да уђем у ту тајанствену собу.

Назад се отворише врата и комита ме пропустити.

У соби су за столом седели Сандански и Паница, директни убица Сарафовљев. По столу је била маса хартија писалском исписаних и писана спакованих у коверте али још недресованих.

Више ормана виси турска револуционарна заставица, о чинилуку висе силани, и реденици са метцима, у хошку собе неколико пушака, по орману, овамо и онамо оружје. Права хајдучка соба којој само чини чудан контраст модеран хотелски намештај.

Преставно сам се одмах и Санданском и Паници и сели смо за један округло сто.

Сандански је развијен човек снажних плећа и коштуњав. Висока је чеља, врло бистрих очину, којима вас при разговору фиксира. Лобања му је врло крупна и свака кост на њој истакнута а нарочито јагодине на образима. Пуне је расстрешене браде а косе мање има: Гестови су му лагани, говори доста споро али снажним гласом. Он није већа интелегенција, али је бистар. Одговара директно на постављена питања и одговара кратко, прецизно и одлучно. Изгледа да је дубоко убеђен у снаку своју мисао коју исказује.

Паница, Сарафовљев убица, омањи је човек, гргураве косе а ређе мале браде. Мрачнија је погледа и ћућљивији од Санданскога и ако прави утисак човека јаче интелегенције но што је Сандански.

Отпочео сам разговор честитајући Санданском слободу и повратак у миран живот и питао сам га уједно, да ли он само и верује у сталност свега овога.

— А како код нас, верује ли се тамо? Како пишу новине? — одговорио ми је Сандански својим питањем.

— Па у Европи се не верује тако много као онде.

— Европа нема интереса да верује тако много у искреност ових догађаја.

— Ови се догађаји ипак највише и најосредније тичу нас малих народа, Срба, Бугара и Грка. Зато сам ја и дошао да испитам праву вредност ових догађаја.

— Будући живот малих народа је без икаквих услова — одговори Сандански одлучно. — И Бугарска и Србија су у до садашњем раду грешиле што су се руководећи својим најужим интересима. Њима у раду није била главна циљ слобода овога народа овде, већ њихови себицини интереси, проширење њихових држава. После ових догађаја, они ће остати где су, а ми ћемо овде правити Отаџбину.

— Лепо, г. Сандански, ја пристајем да верујем, као и ви у искреност овога чина и верујем да не се нови режим чак и увести, али се, је л те, не може оспорити факт да разлози, мотиви за проглас уставна нису дежали у томе, што се увидело да је оном народу потребно дата слободу, већ искључиво у томе да се сузбију европске реформе? — Овај чин не само да је сузбио европске реформе, које су у осталом неискрене и биле,

но је сузбио и претензије великих држава и осудио их на бели хлеб. Њихова пропагандска девиза: „Ослобођење свеје браће“, изгубила је сваку основу и постала је беспредметном. То је једна гаранција више за мир и правилан живот наше Отаџбине.

— Мислите озбиљно г. Сандански да ћемо се ви и ја, рецимо, кроз три месеца овако исто моћи слободно састати у Солуну, у хотелу?

— Ја говорим о данашњој ситуацији јер јој верујем. Ако се измени и кад се измени, говоримоће тада. Али, уметемо ми да се збринемо да долге не дође.

— Разуме се, ово помиловање у коликко се вас и г. Панице тиче, важи само за Турску. Ви у Бугарску не смете?

Сандански залута, провуче руку кроз браду, па одговори.

— У Бугарску не смете! Залута мало и после извесне паузе доладе одлучно:

— Али ми и не треба. Овде је моја Бугарска!

Били смо већ при крају разговора. Сандански'се осећао уморан а Паница за све време разговора рекао је свега три и две.

Сматрао сам да је већ било време да се опростим у толико пре што сам хтео да пожури да вам овај разговор још данашњом поштом пошлем.

Б. Нушић.

Треће писмо из Солуна.

— Од нашег паричног извештача. —

Солун, 19. јули.

Солун је и иначе жива варош те можете мислити како га је овај покрет и долазак силнога света са стране још више оживио. Узмите у обзир још да Солун насељавају огромном већином Јевреји, који се просто натурају својим осећајима за слободу и онда можете замислити, како је у Солуну, где улицама просто врш светини.

И по спољашности је својој Солун другачији но иначе. Ни улице ни пијаци не носе више старе натписе. Осим познатог „Place de la Liberté“, где се од јутра до мрака народ скупила и држе говори, младотурски је одбор објавио и друга крштења. Један се простор назвао: „Пилјаша 11. јули“; Булевар се назвао „Булевар Унион“; оно ме-

сто око „Бес-куле“ названо је „Place du Progrès“, север на крају Керим-ефендијине улице назван је „Трг Елвер-бејов“. Но најинтересантије је крштење једне улице која је до сад носила по султану име: „Хамидије“. То лојално име сад је збрисано и да је улица названа: „Митад-пашина улица“.

Но осим крштења улице, Солун се и иначе препородио у најслободомнији варош, и постао центар целокупнога младотурскога покрета. У Солун, као

на какву хабу, стижу сваки дан специјални возови којима долазе депутације на поклоњење. Ни једна од тих депутација не пропушта да се представи и Елвер-беју, који је највећа симпатија светине и коме се на свакоме кораку акламира.

Истови грчки, Француски, еврејски и турски излазе свуда и доносе красноречиве описе ових светковина. По улицама се продају дописне карте са разним натписима: „Живила слобода!“ „Живила уставност!“ итд.

У народ се растурају слике Елвер-бегове, у свима готово изолозима можете видети слику Митад-пашину. Издају се и неке посмртне листе, у којима се иронично оплакује смрт „Госпође Цензуре“; у позориштима се играју само патриотски и револуционарни комади. У грчком позоришту, који даје своје представе у једној јавној башти, игра се „Освојење Бастиље“, а турски јачи изводе комад „Отаџбина“ који је написао чувени турски песник Кемал-бег, коме је због његова слободоумља у своје време султан послао на дар свиљени гајтан.

Кроз ширенило светине која се креће улицама, највише се истичу фигуре бугарских и грчких комита, који су се предели. Они се крећу кроз варош са оружјем, онико исто као у паланци. Тако са оружјем играју коло, тако са оружјем седе у кафани и љубе се са турским официрима. Пун их је Солун. Од бугарских ту су Сандански, Паница, Делираде, Чернопетев, Христа Дималов. Данас ће стити из Јенице-Вардара војвода Апостол. Он је поручио младотурском комитету да њему и његовој чети пошаљу коње, па те данас на коњима свечано да уђе у Солун.

Турци особито ласкају бугарским војводама и четницима. Акламирају их при свакој појави и ови држе говоре на све стране вароши. Кад је пре три дана ишао у Солун на његових војвода Христо Делиманов, довео е собом и свога дванаестогодишњег синчића Киру (Кирил) којег је и при четовању увек јудио са собом. Чим је стигао, дочекао поздравним говорима, људска је општина донела одуку којом његовог синчића у ваја за своје дете коле ће она школовати. Киру ће се од сад звати Киру Ади, по презимену председника солунске општине.

Разуме се да је центар свију ових комита Сандански. Њему се највише акламира, њему се највише ласка. И он је говорио на „Place de la Liberté“ Казаво је да радосно поздравља слободу, да је његова и његових другова борба и до сад била у прављена на то да извојују овоме народу слободу. Они се предају, но остају увек готови да настане тамо где су стали,

ако би ко покушао да ову слободу понова одузме, па ма ко био.

Колико у овоме моменту Сандански представља важну фигуру, доказ је и то што је синој издао манифест народу са једноставним потписом „Сандански“. У почетку манифеста Сандански се обраћа свима народима у Турској Империји и вели им: „Народ, до сад роб, постао је господар. И његова прва пресуда је осуда апсолутизма и тиранија на смрт!“

Обраћајући се у манифесту на једном месту хришћанима, он им вели: „Сахранимо заједно са апсолутизмом и националну братоубилачку борбу!“ А обраћајући се својим сундраницима Бутарима, он им вели ове карактеристичне речи: „Или податје лакоумислени агитацијама, које ће се *можда повести од званичне Бугарске* против ваше заједнице са Турцима и заједничке борбе са њима за слободу!“

Тако Сандански. Делирадев отишао је још и даље. Он је у једном говору пре неки дан тврдио да су непријатељи слободе овога народа: Султан, Краљ Пер-

тар, Краљ Боре и Кнез Фердинанд.

Грчки четници одвратно се размећу. Већ су постали досадни. Обучени оперетски, они се дерљају улицама и сами себи алаудирају. Покушао сам да интервјуисам једнога од њихових шефова али је то немогућно. Ни на једно моје питање није одговорио, он је говорио само о себи и о своме јунаштву, рачунајући да ћу ја о томе писати.

Онде су и румунске чете и једна турска чета.

— Ни овде се не виђају, као ни у Скопљу, реформни официри. Јуче сам се у трамвају свидео са ђенералом Робилантом шефом реформне жандармерије. Мислио сам да разговарам са њим, али сам баш тога дана читао у једном солунском листу, како је прошао један мој колега.

Ево од речи до речи да преведем тај интересантан интервју: „Желео сам да сазнам мишљење графа Робиланта и командира, пуковника Манише о догађајима ових дана. Срећом сам их објудио срео у салону „Социјалскога клуба“ (Касини) и преставио сам им се:

— Шта ви мислите? — упутио сам питање пуковнику Маниши.

— Не бих умео дати своје мишљење овога момента.

— Али, ако бих вас питао лично, приватно?

— Дао бих вам исти одговор.

— Па шта да кажем својим читаоцима?

— Решите им да сам ја нем.

Окренуо сам се ђенералу Робиланту.

— А ви, господице ђенерале,

је ли и код вас исти извештај?